

NİZÂMÎ-İ GENCEVÎ'NİN ŞEREFNÂME'SİNDE TESETTÜR

The Veiling In Nizâmî-i Ganjavî's Sharafnamah

(Makale Geliş Tarihi: 01.11.2019 / Kabul Tarihi: 27.11.2019)

Veyis DEĞİRMENÇAY*

Öz

Hamse veya Penc Genc adlı eseriyle bütün dünyada tanınan, Türk ve Fars edebiyatının büyük şairlerinden biri olan Nizâmî, Gence'de doğmuş ve yaklaşık seksen yaşlarında aynı yerde vefat etmiştir. Gence'de medfundur.

Nizâmî'nin, *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker (Behrâmnâme)*, *İskendernâme (Şerefnâme ve İkbalnâme)*'den oluşan ve *Penc Genc* adıyla da bilinen *Hamse* adlı eseriyle kaside, gazel, kıta ve rubailerden oluşan 1989 beyitlik bir *Divan*'ı vardır. Nizâmî, bütün eserlerini, -zamanın bir gereği olarak- Farsça kaleme almış ve bunları -biri hariç- Türk asıllı hükümdarlara sunmuştur. Bu eserler, Türkçe, Arapça, Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça ve Japonca gibi birçok dile tercüme edildi ve birçok kez yayınlanmıştır.

Bu makalede, Nizâmî'nin son mesnevisi *İskendernâme*'nin *Şerefnâme* bölümünde yer alan İskender'in ordusuyla birlikte Rus ülkesine giderken *Kıpçak Çölüne Varması Hikâyesinde* işlenen tesettür konusu ele alındı. Asıl konuya geçmeden önce Nizâmî'nin hayatı, Kıpçaklar, İskender ve tesettür hakkında kısaca bilgi verildi. Daha sonra hikâye manzum olarak Türkçeye çevrilip içeriği anlatıldı. Ayrıca karşılaştırma yapılabilmesi için sonuna hikâyenin Farsça metni de eklendi.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü; Prof.Dr., *Atatürk University Journal of Faculty of Letters, Department of Language and Literature*, drveyis@atauni.edu.tr//veyis0065@hotmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-82145526>.

Anahtar Kelimeler: Nizâmî-i Gencevî, İskender, İskendernâme, Şerefnâme, Tesettür, Kıpçaklar.

Abstract

One of the great poets of Turkish and Persian literature, Nizami who is known with his work “Khamsa or Panj Ganj” all over the world was born in Gence and passed away in the same place at the age of about eighty. He is buried in Ganja.

Nizami has Khamsa or also known as Panj Ganj which includes Ma-khzan al-Asrar, Khosrow o Shirin, Layli o Majnun, Haft Paykar or Bahram-namah, Eskandar-namah, Iqbal-namah, Sharaf-namah and a Divan which consists of qasidah, ghazal, qita, stanza and robai and totally have 1989 couplets. Nizâmî has written all his works, in accordance with the circumstances, in Persian and presented them, except for one, to the rulers of Turkish origin. These works have been translated into many languages such as Turkish, Arabic, French, English, German, Russian and Japanese and published many times.

In this article, the matter of veiling that is mentioned in the story of Alexander’s army arriving the Kipchak desert during heading towards the country of Russians which takes place in the section of Sharaf-namah of Eskandar-namah, Nizami’s last masnavi, is investigated. Before passing on to the main subject, brief information about Nizami’s life, Kipchaks, Alexander, and veiling is given. Then, the story is translated into Turkish as a verse, and the content is explained. In addition, the Persian text is added to the end in order to make a comparison.

Key Words: Nizami Ganjavi, Alexander, Eskandar-namah, Sharaf-namah, Veiling/Hijab, Kipchaks.

Nizâmî-i Gencevî

Nizâmî’nin adı İlyâs; künyesi Ebû Muhammed, lakabı Nizâmüddîn veya Cemâlüddîn’dir. Yûsuf adlı bir Türk baba ile Reîse adlı bir Kürt annenin oğlu olarak muhtemelen 530-540 (1136-1145) yılları arasında Gence’de dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim almış; dil, edebiyat, astronomi, felsefe, coğrafya, tıp ve matematik okumuş, musikiye ilgi duymuş, Farsça ve Arapçadan başka Pehlevice, Süryanice, İbranice, Ermenice ve Gürcüce öğrenmiştir. Üç evlilik yapmış, üç eşi de kendisinden önce vefat etmiştir. Bir Kıpçak cariyesi olan ilk eşinden Muhammed adlı bir oğlu olmuştur (Safâ, 1371 hş.: s. 798-810; Gencevî, 1368 hş.: s. 2-218; Gencevî, 1382 hş.: s. 9-10; Ma’sûmî, 1381 hş.: s. 574-583; Kanar, 2007: s. 183-185).

Irak Selçukluları hükümdarı II. Tuğrul; Azerbaycan atabeglerinden Nusretüddin Cihan Pehlivan, Kızılarslan, Nusretüddin Ebû Bekir; Merâğa hâkimi Alâeddin Körpearslan; Erzincan Mengüçüklü hâkimi Melik Fahreddin Behram Şah

ve Musul atabegi İzzeddin Mesud gibi devlet adamlarını övmüş ve onlar adına eserler kaleme almıştır.

Nizâmî, 597-614 (1201-1217) yılları arasında vefat etmiştir. Kabri Gence şehrinde dir.

Nizâmî'nin konuları işleme, anlatımı, tasvirleri ve hayal gücü mükemmeldir; üslûbu akıcıdır. Ehl-i sünnet inancına sahip dindar bir şairdir. Hz. Peygamber ve dört halife için yazdığı övgü şiirleri vardır. Firdevsî ve Senâî-yi Gaznevî'den etkilenmiş olup Fars ve Türk edebiyatlarında Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Sa'dî-yi Şîrâzî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hâcû-yi Kirmânî, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Hâtîfî-yi İsfehânî, Kâsımî, Vahşî-i Bâfkî, Urfî-yi Şîrâzî, Mektebî, Feyzî-i Feyyâzî, Eşref-i Merâgeî, Âzer-i Beygdilî; Fuzûlî, Fahrî, Ali Şîr Nevâî, Şeyhî, Harîmî, Sadrî, Ahmed Rıdvan, Lâmiî, Muidî, Ahî, Ârif Çelebi ve başka birçok şaire örnek olmuştur.

Nizâmî, Fars edebiyatında hamse türünün kurucusudur. *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker (Behrâmnâme)*, *İskendernâme (Şerefnâme ve İkbâlnâme)*'den oluşan ve *Penc Genc* adıyla da bilinen *Hamse* adlı eseri vardır. Bu mesneviler, bilim adamları tarafından tenkitli metinleri yapılarak birçok kez yayımlanmıştır. Bunlardan, bütün mesnevilerin yer aldığı *Kulliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî* (tsh. Hasan Vahîd-i Destgerdî, Tahran 1382 hş.) yaklaşık 29.249 beyitten oluşmaktadır.

Nizâmî'nin kaside, gazel, kıta ve rubailerden oluşan 20.000 beyitlik bir divanı olduğu kaynaklarda yer almaktadır; ancak divanın şu ana kadar tam nüshası bulunamamıştır. Nizâmî'nin divanına ait bazı yazmalarla Cönklerde, tezkirelerde ve başka kitaplarda yer alan şiirleri ilk olarak Hasan Vahîd Destgerdî tarafından toplanmış ve *Gencîne-i Gencevî* adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1318 hş.); daha sonra Sa'îd Nefîsî tarafından, Destgerdî'nin çalışması ile onda olmayan birkaç divan nüshasından yola çıkılarak *Dîvân-ı Kasâid ve Gazeliyyât-ı Nizâmî-i Gencevî* adıyla neşredilmiştir (Tahran 1368 hş.). Sa'îd Nefîsî'nin yayımladığı divanda 1989 beyitlik 16 kaside, 191 gazel, 9 kıta, 98 rubâî ve 7 müfret şiir yer almaktadır.

Çalışma konumuz olan hikâyenin yer aldığı İskendernâme, Şerefnâme ve İkbâlnâme adlı iki mesneviden oluşmaktadır. Hikâye Şerefnâme'de yer almaktadır. Eser, mütekarib bahri, feülün feülün feülün feül vezniyle kaleme alınmış olup 6.836 beyitten oluşmaktadır. Burada İskender'in soyu, karanlıklar ülkesine gitmesi, Rum'a dönmesi ve fetihleri anlatılmıştır. Yine aynı vezinde yazılmış olan İkbâlnâme, 3.684 beyitten oluşmaktadır. Burada ise İskender daha çok bir filozof ve peygamber olarak takdim edilmiştir.

Kıpçaklar

Kumanos, Cumanus, Komani; Polovets Kıpçaki; Falben, Valani, Pallidi, Khartes, Kun; Kıbcâk, Kıbşâk, Kıfçak, Kifşak, Hifşah adlarıyla anılan Kıpçaklar, Batı Göktürk topluluklarından, İrtiş boylarına bağlı Kimeklerin İşim-Tobol vadilerinde oturan bir koludur. Diğer göçebe Türklerde olduğu gibi başlangıçta Şamanist olan Kıpçakların bir kısmı zaman içerisinde Hıristiyanlığı benimseyerek özellikle Ortodoks kilisesine bağlanmışlar, bir kısmı da Kırım, Kafkaslar ve İdil Bulgarları ülkesinde görüldüğü gibi Müslüman olmuşlardır (Yücel, 2002: s. 420-421).

VIII-XII. yüzyıllar arasındaki çeşitli savaş ve göçler sonunda Kıpçak adı altında birleşen Türk boyları Avrupa'da Kuman adıyla anılmıştır. XII. yüzyılın ortalarına doğru Moğol akınlarının çoğalmasıyla birlikte yayılma ve dağılımları da hızlanan Kıpçaklar, büyük bir kısmı Macaristan'da olmak üzere çeşitli Balkan ve Kafkas halkları içinde erimiş ve tarih sahnesinden çekilmiştir (Bilgin, Hacıeminoğlu, 2002: s. 421-424).

İskender

Milattan önce 356'da Makedonya'daki Pella kasabasında doğmuştur. Asıl adı Alexandros'tur. Makedonyalı II. Filip ile (Philippos) Epiros Prensesi Olympias'ın oğludur. Özel hocalardan özellikle de Aristo'dan dil, edebiyat, siyaset ve felsefe üzerine dersler almıştır. Babasının 336'da öldürülmesinden sonra kral ilân edilmiştir. İskender, 335'ten 326'ya kadar, on iki yıl gibi kısa bir zaman içinde Trakya, Anadolu, Kafkasya, Hazar kıyıları, Orta Asya, Suriye, Mısır, Mezopotamya, Afganistan, Hindukuş dağlarından Seyhun ırmağına, İndus ırmağı yakınındaki Taksila'dan Hyphasis (Beas) ırmağına kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuş, büyük bir imparatorluk kurmuş, ünlü hükümdarlardan biridir. İçkili bir eğlencenin ardından ateşli bir hastalığa yakalanarak Bâbil'de ölmüştür. Cenazesi İskenderiye'ye götürülmüş ve altın bir tabut içinde muhafaza edilmiştir. İskender'in göz kamaştırıcı zaferleri, kendisinden sonra gelen devlet adamları ve sanatkârlara ilham kaynağı teşkil etmiş, hakkında destanlar yazılmış ve çeşitli menkıbelere konu olmuştur. Hatta bu çapta büyük zaferlerin ancak mânevî bir güçle ve ilâhî bir destekle mümkün olacağı düşünülmüş, ona ruhanî bir kişilik izâfe edilmiş ve onun Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası anlatılan Zülkarneyn (el-Kehf 18/83-99) olduğunu sanılmıştır (Kaya, 2000: s. 555-557).

Zülkarneyn kıssasından etkilenerek İskender'in hayatını ve fetihlerini efsanevî tarzda anlatan İskendernâme adlı birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlere göre İran asıllı bir Yunan prensi olan İskender, yedi yaşından itibaren Aristo'nun ilmî terbiyesi altında yetiştirilir, on beş yaşında tahta çıkar. Ülkesini ve halkını Sokrat, Eflâton ve Aristo'nun öğütleriyle yönetir. Rüyasında bir meleğin verdiği Allah'ın kılıcıyla ordusunun başına geçip dünyayı fethetmeye çıkar; İran ve Turan'ı zapteder. İran Şahı Dârâ'nın kızı Rovşenek (Roxana) ile

evlenir. Zâbülistân (Gazne) hükümdarının Gülşah adlı kızıyla sevişip ülkesini ele geçirir. Ardından Hindistan'ı fetheder ve Hint Prensesi Şah Bânû ile evlenir. Çin'e geçip Tabgaç Han'ı ve ülkesini bir ejderhadan kurtarır. Dokuz Oğuzlarla karşılaşır. Çeşitli kavimleri emri altına alır. Azerbaycan'da bir kavmi Ye'cûc ve Me'cûc'un elinden kurtarmak için bir set (sedd-i İskender) yaptırır. Ruslara galip gelir. Kendisini öldürmeye gelen devleri öldürür. Elindeki tıslımlı ayna ile (âyine-i İskender) hârikulâde olaylar gösterir. Mısır'ı ele geçirip İskenderiye şehrini kurar. Yanındaki âlimlere çeşitli kitaplar yazdırır. Kâbe ve Kudüs'ü ziyaret eder. Bir süre sonra hastalanır. Âlimler, kendisine şifa olarak âb-ı hayâtı tavsiye ederler. Hızır ile beraber zulumât ülkesinde âb-ı hayâtı ararlarsa da Hızır bulur, o bulamaz. Bütün çabalara rağmen genç yaşta ölür (Ünver, 2000: s. 557-558).

Tesettür/Örtünme

Sözlükte “örtünmek, kuşanmak; başkaları ile kendisi arasına perde koymak, bir şeyin içinde veya arkasında gizlenmek” anlamlarındaki tesettür, ölçüleri dinen belirlenmiş örtünme yükümlülüğünü ifade eder (Apaydın, 2011: s. 538).

Örtünme, sıcağın veya soğuktan korunmak için giyinmek değil, utanma duygusunun gerektirdiği bir ihtiyaçtır, insanlık tarihi kadar eskidir (Gürkan, 2011: s. 543-545):

Baş ve yüz örtme âdetinin Mezopotamya toplumlarında milâttan önce 4000'lere kadar gittiği kaydedilmektedir. Sümer'deki İnanna mâbedlerinde rahibeler başlarını örtmek mecburiyetindeydi. Asur'da tanrıça İştâr başörtülü olarak tasvir edilmiş, evli kadınlarla mâbed hizmetindekiler başlarını örtmüştür. Milâttan önce 1600'lerde bir Asur kralının kanunnâmesinde bütün evli ve dul kadınların başlarını örtmeleri şart koşulmuştur. Asurlu kadınlar (m.ö. XIII. yüzyıl) -köleler ve fahişeler hariç- sosyal bir müeyyide şeklinde toplum içinde az görünmüş ve dışarıda yüzlerini örtmüşlerdir. Bu uygulama Perslerde devam etmiş, onlardan Araplara geçmiştir. Anadolu'da yaşayan eski topluluklardan Hititler, Frigyalılar ve İyonyalılarda kadınların saçlarını örttükleri bilinmektedir. Eski Mısır'da köleler ve hizmetçiler dışında halk cinsiyete ve statüye göre farklı biçimlerde peruk kullanmıştır. Hint topluluklarında eski dönemlerde soylu erkek ve kadınlar gösterişli başlık ve başörtüleri kullanmışlar; ayrıca yüzü tamamen örtme âdeti de uygulanmıştır. Sih kadınları saçlarını şalvar kamîsle birlikte kullanılan ince atkıyla örtmüştür. Eski Yunan toplumlarında kadınlar, milâttan önce VI. yüzyıldan itibaren başlarını değişik örtülerle kapatmıştır. Roma'nın bilhassa üst sınıfları arasında başı örtmek yaygın bir uygulama olmuş; daha sonra Bizans döneminde Hıristiyanlığın etkisiyle örtünmeye vurgu

artmış, gerek erkek gerekse kadınlar vücutlarını tamamen örten kıyafetler giymiş, özellikle üst sınıftan olanlar başlarına türban bağlamış, kadınlar ayrıca dışarıda yüzlerini kapatan ince örtüler kullanmıştır. Ayrıca Roma hukuku, kocaya dışarıya başı açık çıkan karısını boşama hakkı tanımıştır.

Yahudi geleneğinde eski devirlerden itibaren bütün vücudu ve bazen başı da örten kıyafetler giyilmiştir. Milâdî I. yüzyıldan itibaren Yahudi kadınlarının dışarıya çıkarken dinî gereklilik dolayısıyla saçlarını ve yüzlerinin alt kısmını örttükleri bilinmektedir. Ayrıca dışarıda baş örtme uygulaması, hükme bağlanmış, kadınların erkekler karşısında hayâ prensibi icabı, erkeklerin ise - kadınlar kadar bağlayıcı olmasa da- Tanrı'ya karşı saygı ve tevazu maksadıyla saçlarını örtmeleri gerekli görülmüştür. Kadın için baş açıklığı Talmud âlimleri tarafından çıplaklık olarak görülmüş, kadının başını örtmeden dışarıya çıkması, kocasının onu nikâh akdinin bir gereği olan mihrini vermeden boşaması için yeterli sebep kabul edilmiştir. Başı açık bir kadının bulunduğu yerde erkeğin günlük Şema duasını söylemesi de şeriata aykırı görülmüştür.

Hıristiyanlıkta başından itibaren kadınların giyimine dinî açıdan büyük önem verilmiştir. Yeni Ahid'de yer alan iki ayrı pasajda kadınların hayâli ve abartısız biçimde giyinmeleri istenmiştir. Pavlus'a göre saç, kadına örtünme için verilmiştir; başı açmak yalnız saçın kazıtılması halinde mümkündür; bu da yas veya ceza anlamı taşıdığı için arzu edilen bir şey değildir.

Kur'an'da kadının örtünmesinin niteliğine ve biçimine ilişkin temel açıklamalar hımâr, cilbâb ve hicâb kelimeleri üzerinden yapılmıştır. Örtünmenin karşısında "teberrüc" kelimesine atıf yapılmış, "dikkat çekme ve kendini gösterme" demek olan, bir yönüyle teşhir sayılan teberrüc yasaklanmıştır (Apaydın, 2011: s. 538-543):

"Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır." "Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut Müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!" (*Kur'ân-ı Kerim*, 24 Nur 30-31). Bu iki ayetin ortak noktası

gözleri kapatmak yani bakmamak ve avret yerlerini örtmekle ilgili emrin hem erkekler hem de kadınlar için tekrarlanmış olmasıdır. Kadınlara örtünmeyle ilgili emir yöneltmeden önce erkeklere bakmama buyruğunun yöneltmiş olması dikkat çekicidir. 31. ayete göre kadının yaka, boyun ve göğüs dâhil bütün mahrem yerleri örtülmelidir. Yine bu ayette geçen “hıfz-ı fûrûc” ifadesi, iffeti korumak, zinadan kaçınmak ve mahrem yerlerini örtmek anlamındadır.

Ziyet, görünen (dış) ziyet ve gizli (iç) ziyet diye iki kısma ayrılmıştır. Farklı görüşler olmakla birlikte dış ziyet, sürmeli göz ile yüz ve yüzüklü ellerdir. İç ziyet ise, genelde küpe, gerdanlık, pazıbent ve halhaldır. İç ziyet, namazda açılması caiz olmayan yerlerdir yani el ve yüz dışında kalan bütün bedendir.

Kadınların iç ziyetlerini örtmeleri, erkeklerin de buralara isteyerek bakmamaları gerekir. İç ziyeti gösterme yasağının istisnaları ayette koca, baba, oğul, kayınpeder, üvey oğullar, kadının erkek kardeşleri, yeğenleri, kadınlar, kadının sahip olduğu köleler, cinsel arzusu kalmamış erkekler ve kadınların cinselliğini henüz anlamayan çocuklar şeklinde belirtilmiştir.

Kadın, ziyet olan yerlerini göstermeyecek ve bunu gizlemeye çalışacaktır; bu farzdır; ancak kendisi görünen yerler müstesnadır, istemeden görünen bu gibi kaçınılmaz durumlar affedilmiştir.

Kadın ve erkek açısından örtülmesi gereken yerler avret diye adlandırılır. Erkeğin avret yeri göbekte diz kapağı arası; kadının avret yeri ise el, yüz ve ayak dışında bütün vücududur. Erkeklerin avret yerinin göbekte diz kapağı arası şeklinde belirlenmesi diğer taraflarını serbestçe gösterilebilecekleri anlamına gelmez. Örf, âdet ve görgü kuralları avret sayılmayan yerlerin uluorta gösterilmesini sınırlar.

“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, (dışarı çıkacakları zaman) bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine daha uygundur. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” (el-Ahzâb 33/59).

“Ey iman edenler! ...Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır...” (el-Ahzâb 33/53).

İslâmî öğretilerde toplum hayatının huzurunu sağlama, dinî-ahlâkî değerleri koruma ve muhtemel bazı olumsuzlukları önleme amacıyla erkek için de kadın için de çizilmiş sınırlar vardır ve örtünme bu sınırların korunması amacıyla alınmış tedbirlerden biridir. Kadınlarla ilgili bazı hükümlerin ve sınırlandırmaların gerekçesi olarak çoğu kaynakta fitne endişesi konusu gündeme geti-

rilir. Burada dillendirilen fitne endişesi ise dince hoş görülme-
yen bir durumun ortaya çıkması, böyle bir durumun muhtemel olmasıyla alâkalıdır. Bu bağlamda
gerçekleşmesinden endişe edilen fitne zinadır. Zina yasak olunca yasaklanan bu
sonuca götürebilecek yolların kapatılması da bu yasağın tamamlayıcı parçası
haline gelmektedir. Bu anlamda kısıtlama sadece kadın açısından olmayıp er-
kek açısından da söz konusudur. Böyle olduğu içindir ki İslâmî öğretilerde her iki
cins açısından da örtünme, hem İslâm'ın temel yasaklarından olan zinaya gö-
türmesi muhtemel bütün yolların kapatılması hem de kişilerin rahatsız edici ba-
kış ve algılarından korunarak toplumda huzurlu bir sosyal ilişkiler düzeninin
kurulması hedefleriyle yakın ilişki içinde görülmüş ve genelde bu bağlamda
değerlendirmeler yapılmıştır. Nitekim Kur'an'da kadın için örtünme hükmünü
getiren ayetin öncesinde erkeklere yönelik gözlerini kapama ve avret yerlerini
örtme buyruğu yer almaktadır, yani kadınların örtünmesinden önce erkekler
gözlerini kapama emrine muhatap kılınmıştır.

Örtünme hükmünde ahlâkî bir ilke ve amaç aramak gerekir. Örtünme-
nin temel amacı ihlâl edilmemelidir; kadın, başkalarına göstermek için süslenip
dışarı çıkmamalıdır. Hz. Peygamber'in "giyinik çıplaklar" tasvirini (Müslim,
"Libâs", 125) andıracak biçimde kadınlığı olabildiğince teşhir eden bir giyinme
anlayışı ve tarzı tesettür emriyle bağdaşmaz.

Nizâmî'de Tesettür

Nizâmî, Müslüman olup dindar bir şairdir. Belki de inandığı dinin bir
gereği olarak *Şerefnâme*'sinde İskender'in ordusuyla birlikte Rus ülkesine gi-
derken *Kıpçak Çölüne Varması Hikâyesi*'nde (Gencevî, 1328 hş.: s. 452-453)
Kıpçak kadınlarını çarşıda pazarda, bağda bahçede saç, baş, yüzü, boynu ve
baldırları açık bir halde görünce, bunu uygun bulmayıp onların kapanması için
halkın ileri gelenleriyle görüşmesi ve başka çareler araması hikâyesinde tesettür
konusunu işlemiştir.

Ayrıca Nizâmî bu hikâyede terbiye yoluyla ilgili çok önemli bir hu-
susa da temas etmiştir. Büyük İskender, Kıpçak kadınlarını çarşıda pazarda,
bağda bahçede saç, baş, yüzü, boynu ve baldırları açık bir halde görünce, san-
ki Hz. Peygamberin "Bir kötülük gördüğünüz zaman elinizle düzeltin. Buna
gücünüz yetmezse dilinizle düzeltin. Buna da gücünüz yetmezse kalben buğze-
din; bu ise imanın en zayıf derecesidir" (Müslim, İman, 78) sözüne uygun ola-
rak, bu olumsuz, nahoş durumu düzeltmek için önce Kıpçak büyüklerini huzu-
runa çağırarak, hükümdara yakışacak şekilde onları huzuruna kabul edip hürmet
etmiş daha sonra Kıpçak büyüklerine, kadının örtüyle yüzünü gizlemesinin
kendisi için iyi olacağını; yüzünü yabancıya gösteren kadının ne kendisine ne
de kocasına saygısı olmayacağını anlatmış ve bu olumsuz duruma son vermele-

rini istemiştir. O yoldan çıkmış halk, o çöl sakinleri, hükümdarın sözünü dinlemişler; ancak hiçbiri bu konuda onun emrine itaat etmemişler, fakat başka hususlarda onun sözüne itaat edeceklerini söylemişlerdir.

Evet, İskender'in örfüne göre kadınların yüzünü kapatması gerekir; Kıpçak örfüne göre ise erkeklerin gözlerini kapatması gerekmektedir. İskender'e göre yabancıların yüzüne bakmak kötüdür; onlara göre ise günah işleyen yüz değil, gözdür.

Dille, sözle Kıpçak halkını bu yanlış davranışlarından vazgeçiremeyen İskender, bunu eliyle yani güç kullanarak yapabilir, emre itaat edip saçlarını, yüzlerini, açık yerlerini kapatmazlarsa, onları kılıçtan geçirebilirdi; ancak o, bu gücünü kullanmamıştır; zira asıl olan insanı öldürmek değil yaşatmaktır. Neticede İskender, bu durumu bir bilgeye anlatarak, el ile düzeltme gücünün onun eliyle yapılmasını sağlamıştır.

Bilgenin bu olumsuz durumu eliyle düzeltilmesi, aşağıda hikâyenin özetinde anlatılmıştır:

Hikâyenin Özeti

Feylekûs'un oğlu İskender, Rus'un talanından birçok kötü haber alır. O gece yatıp uyumaz; intikam almak, Rusları ortadan kaldırmak, kendisini ve halkını rahat ettirmek için çözüm yolları arar. Ertesi gün, güneş doğunca, Hutel ırkından atı Şebdiz'i eyerleyip biner, yel gibi kalkar, şimşek gibi gider. Coşkun akan Ceyhun ırmağından geçer, Harezmi çölüne doğru yol alır.

Arkasında deniz gibi bir orduyla, Harezmi çölünü kat eder, Ceyhun'dan girer, Babil'e geçer. Ruslardan dünyayı temizlemek için suda ve karada bir an bile durup beklemez. Yatmadan, uyumadan at sürer. Seklap çölüne varır, çölde Kıpçak halkını görür; baldırı ak, ateş gibi sıcak, su gibi yumuşak, güneşten ve aydan daha parlak, küçük gözlü, insan avlayan, bakışlarıyla meleğin sabrını çalan güzeller görür. Yüzlerinde ne örtüleri vardır ne yaşmakları; ne kardeşten korkuları vardır ne kocadan.

Bekâr, bitkin ve yorgun askerler, böyle örtüsüz güzel yüzlü dilberler görünce, gençlik ateşiyle coşup taşarlar. Bu güzeller yüzünden birbirleriyle tartışmaya başlarlar; ama İskender'in korkusundan hiç kimse gidip o güzellere saldıramaz, onlara dokunamaz.

İskender, yolda peri gibi beyaz tenli güzelleri görünce, onların o adetleri hoşuna gitmez. Çünkü askerleri aylardır belki de yıllardır evlerinden ve ailelerinden uzakta ve çoğunluğu da bekârdır. Asker hepten susuz, güzellerse berrak bir su gibidir. İskender, ordunun durumundan korkar ve “[Ne demek?] Kadın

kadıdır kuşkusuz, erkek de erkek!” diyerek tepkisini gösterir. Bir gün bu işe emek verir, himmette bulunur ve Kıpçak büyüklerini huzuruna çağırır. Şaha yakışacak şekilde onlara hürmet eder; huzuruna kabul ederek başlarını yüceltir.

İskender, Kıpçak ihtiyarlarına “kadının örtüyle yüzünü gizlemesinin kendisi için iyi olacağını; yüzünü yabancıya gösteren kadının ne kendisine ne de kocasına saygısı olmadığını söyler. “Taştan da demirden de olsa kadın; adı kadın diye kadın olmaz.” der.

O yoldan çıkmış halk, o çöl sakinleri, bir bir hükümdarın sözlerini dinlerler; ancak hiçbiri onun emrine itaat etmez; çünkü öyle bulmuşlardır kendi törelerini. Boyun eğerek “Biz kullarınız, hükümdarın sözüne itaat ederiz; fakat yüz örtmeye söz veremeyiz, çünkü Kıpçak’ın töresinde böyle bir âdet yoktur.” derler. Devamla, Nur suresindeki “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. (Nur 30)” ayetine telmihte bulunarak sözlerini şöyle sürdürürler:

Madem senin örfün yüzü kapatmaktır,
Bizim örfümüz ise gözü kapatmaktır.

Madem yabancıya yüzüne bakmak kötüdür,
Öyleyse günah işleyen yüz değil, gözdür.

Evet, İskender’in örfüne göre kadınların yüzünü kapatması gerekir; ama Kıpçak örfüne göre ise erkeklerin gözlerini kapatması gerekmektedir. İskender’e göre yabancıya yüzüne bakmak kötüdür; onlara göre ise günah işleyen yüz değil, gözdür.

Kıpçak halkı, devamla “Madem bizden bir kabalık gelmez padişaha, o, niçin hem öne hem arkaya bakmalı ki?” diyerek şaşkınlıklarını dile getirir; sonra da hükümdarın söz konusu isteğini şu sözleriyle reddederler:

Yeter bunca duvar bizim gelinlerimize,
Çünkü girmemişler kimsenin gerdeğine.

Örtüyle yaralama bu halkın yüzünü,
Sen git, örtüyle kapat kendi gözünü.

Gözüne perde çeken kişi,
Ne ayı görür ne güneşi.

Kıpçak halkı, hükümdarın Kıpçak kadınlarının yüzlerini örtmesi yönündeki isteğini reddederler; ancak bunun dışında eğer emir verirse, bütün Kıpçak halkının, ona canlarını feda etmeye hazır olduklarını söylerler. Onlar, hü-

kümdarın her emrine itaat edeceklerini, ancak kendi törelerinden vazgeçmeyeceklerini yinelerler.

Hükümdar, Kıpçak halkının bu küstahlığını ve saygısızlığını görünce, bir şey diyemez, çaresiz kalır. O topluluğa nasihat etmenin bir fayda vermeyeceğini anlar. Olayı bir bilgeye anlatıp ondan çare bulmasını ister.

İskender, bilgeye bu zincir saçlı, güzel yüzlü dilberlerin, ne yazık ki kimseden yüzlerini gizlemediklerini; onların gözlerini yabancı erlere göstermelerinin mumu pervaneye göstermek gibi olduğunu, günah sayıldığını hatırlatır. Sonra, “Ne yapalım da iyi huylu olsunlar, yabancından yüzlerini saklasınlar?” diyerek talebini iletir.

Bunun üzerine o feraset sahibi bilge, “Şahın fermanını minnet bilirim!” diyerek çözüm yolunu anlatır. Çölün ortasında bir heykel yapacağını, onun hakkında efsaneler yazılacağını, onun yüzüne bakan her kadının, onun yanından yüzünü örtmeden geçemeyeceğini söyler. Ancak bir şartı vardır; Padişah gelecek, oraya oturacak ve ondan istediği her şeyi yerine getirecektir. Padişah, iyi ve kötü, bilgenin istediği her şeyi, zorla veya parayla bir bir tedarik eder.

Deneyimli bilge mutlulukla tedbir alıp başlar sanatkârlığa. O meydanda siyah sert taştan son derece güzel bir gelin yapıp süsler. Üzerinde beyaz mermerden bir örtü vardır. Sanki kara söğüt ağacında yasemin yaprağıdır. Gören her kadın, ona saygısından veya ondan utanmışından yüzünü örter. Hatta utançından yüzüne peçe takar, yüzünü gizler, saçını kapatır.

Bilge, taşı işleyip o heykeli yaptıktan sonra Kıpçak kadınları yüzünü kapatır. Bu durumu gören padişah, sanatkâr bilgeye “Bu heykel, bu taş kalpli kavme nasıl tesir etti? Çünkü onlar, bizim emrimizi dinlemediler. Bu taşta ne gördüler de idrak ettiler?” diye sorar.

Bahtı açık kutlu bilge şöyle der: “Kıpçak’ın yüreği sert taş gibidir. Bedence gümüştürler, ama taş yüreklidirler. Bu yüzden taş yüreklilere meyillidirler. Bu taş düşünce yolları, yükleri, o yüzden yumuşadı taş yürekleri.” Bilge, sözlerine devam eder:

Sert taştan daha sert yüzlü [dilber],
Nam ve şöhret yüzünden kendini gizler.

Örtelim yüzümüzü de [kurtulalım bunlardan]
Yabancınnın zulmünden, kocamıza saygısızlıktan.

Bilge, bulduğu bu çarenin, ilahî bir bağ, gizli bir sır olduğunu ve bunu hükümdara söylemesinin mümkün olmadığını anlatır.

Bu kutlu tılsımın yani heykelin yardımıyla o açık kadınlar örtünmüş, hatta o güzel yüzlerine peçe takmışlardır. Hâlâ, halkı etkilemekte olan o heykel kırılıp parçalanmadan Kıpçak çölünde durmaktadır. Çevresi; atılan oklardan, göl kıyısında boy atmış otlar gibi, ormana dönmüştür. Etrafında, avlanmış pek çok kartal vardır. Oraya uğrayan her Kıpçak, o eşsiz heykelin önünden eğilerek geçer. O yoldan ister yaya geçsin ister süvari, bir kul gibi ona tapınır, saygı duyar. Onun önünde at süren atlı, onun okluğuna bir ok hediye eder. Oraya sürüsünü götüren çoban, onun önünde onun adına bir koyun kurban eder. Yüksekten uçan kartallar inerler, o koyundan bir kıl dahi bırakmazlar. Çelik pençeli kartalların korkusundan o taşın etrafında bir insan dahi dolaşamaz.

Hikâyenin Türkçe Çevirisi

İskender'in Kıpçak Çölüne Ulaşması

Sâkinâme

Gel saki, al o şarap [kadehin]i eline,
İçmekten başka çare yoktur kimseye.

Güneşin parçasıdır, şarap değil bu,
Özünde hem ateş vardır hem de su.

Enderz/Öğüt

İki pervane görürüm bu dünyada,
Birin yüzü aktır, birinin kara.

Kimsenin mumuna olmazlar pervane.
Bizim pervanemizdir, demezler yegâne!

Güneşle kavur, aydınlat bu evi,
Kebap yapsın her iki pervaneyi.

Dâstan/Hikâye

Bu yeşil bahçeyi süsleyip bezeyen,
Daha parlaktır aydan ve güneşten.

Ne zaman ki Feylekûs'un oğlu İskender,
Rus'un talanından aldı birçok kötü haber,

O gece yatmadı, istedi ki intikam ala,
Bir şekilde onları ortadan kaldıra.

Ne yapayım, bu işte nasıl hareket edeyim,
Bu sözümünden kendimi selamete erdireyim!

Ertesi gün yakut renkli güneş doğunca,
Şebdiz'in sırtına eyer vurdu [telâşla].

İskender, Hutel ırkıdan atına bindi,
Yel gibi kalktı, şimşek gibi gitti.

Coşkun akan Ceyhun'a atını saldı,
Oradan Harezmi çölüne doğru yol aldı.

Deniz gibi bir ordu arkasında onun.
Çöllere hesabı parmağında onun.

Harezmi çölünü kat etti,
Ceyhun'dan girdi, Babil'e geçti.

Dünyayı temizlemek için Ruslardan
Suda ve karada durmadı bir an.

Yatmadan, uyumadan at sürdü,
Seklap çölüne vardı, [neler gördü]!

Çölde bütün Kıpçak halkını gördü,
Orada baldırı ak güzeller gördü;

Ateş gibi sıcak, su gibi yumuşak,
Güneşten ve aydan daha parlak.

Hepsi küçük gözlü, insan avlayan,
Bakışlarıyla meleğin sabrını çalan.

Yüzlerinde ne örtü vardı ne yaşmakları,
Yoktu ne kardeşten ne kocadan korkuları.

Bekâr, bitkin ve yorgun askerler,
Görünce örtüsüz böyle [güzel] yüzler,

Gençlik ateşiyle coşup taşdılar,
O kararda birbirleriyle tartışdılar.

Kimse, şahın korkusundan saldırmadı;
Gidip o güzellere el atmadı.

Şah, görünce o yoldaki güzelleri,
Hoşuna gitmedi onların o adetleri.

Güzeller gördü beyaz tenli, peri gibi;
Asker hepten susuz, onlarsa bir su gibi.

Ordunun durumundan korktu, [ne demek]:
Kadın kadındır kuşkusuz, erkek de erkek!

Bir gün emek verdi bu işe, himmet etti,
Kıpçak büyüklerini huzuruna kabul etti.

Şaha yakışacak şekilde hürmet etti onlara;
Başlarını yüceltti kabul ederek huzuruna.

Örtülü olarak dedi Kıpçak ihtiyarlarına:
Örtüyle yüzünü gizlemek iyi gelir kadına.

Kadın ki gösterir yüzünü yabancıya,
Ne kendisine saygısı olur ne de kocaya.

Taştan da demirden de olsa kadın;
Adı kadın diye olmaz kadın.

O yoldan çıkmış halk, o çöl sakinleri,
Dinlediler bir bir padişahın sözlerini.

O emre, o hükme itaat etmedi hiçbiri;
Çünkü öyle buldular kendi törelerini.

Boyun eğerek dediler kullarınızız biz,
Hükümdarın sözüne itaat ederiz biz.

Fakat yüz örtmeye söz veremeyiz, [bil],
Çünkü bu âdet Kıpçak'ın töresi değil.

Madem senin örfün yüzü kapatmaktır,
Bizim örfümüz ise gözü kapatmaktır.

Madem yabancıнын yüzüne bakmak kötüdür,
Öyleyse günah işleyen yüz değil, gözdür.

Madem bizden bir kabalık gelmez padişaha,
Niçin bakmalı ki o, hem öne hem arkaya!

Yeter bunca duvar bizim gelinlerimize!
Çünkü girmemişler kimsenin gerdeğine.

Örtüyle yaralama bu halkın yüzünü,
Sen git, örtüyle kapat kendi gözünü!

Gözüne perde çeken kişi,
Ne ayı görür ne güneşi.

Hükümdarım, eğer emir verirsen bize,

Bizden istediğin herkes, can verir size.

Evet, şahın bütün emrine itaat ederiz,
Fakat kendi töremizden vazgeçmeyiz.

Şah, görünce bu küstahlığı, saygısızlığı,
Bu söze bir şey diyemedi, çaresiz kaldı.

Ona aşikâr oldu ki o topluluğa
Nasihât etmek, vermeyecek bir fayda.

[Şah] anlattı bu olayı bilgeye,
İstedi ondan, bulsun buna çare.

Zincir saçlı bu güzel yüzlü dilberler,
Ne yazık ki kimseden yüzlerini gizlemezler.

Vebaldir bu gözler yabancı ere!
Tıpkı mumu görmüş pervaneye!

Ne yapalım da iyi huylu olsunlar,
Yabancıdan yüzlerini saklasınlar.

Şöyle cevap verdi o feraset sahibi:
Şahın fermanını minnet bilirim dedi.

Bir heykel yapayım çölün ortasında,
Efsaneler yazılsın onun hakkında.

Onun yüzüne bakan her kadın, [oradan]
Yüzünü örtmeden geçmesin onun yanından.

Bir şartla ki şah gelsin otursun oraya,
Ondan istediğim her şeyi getirsin buraya.

Şah, iyi ve kötü, bilgenin istediği her şeyi,
Zorla veya parayla bir bir tedarik etti.

Deneyimli bilge mutlulukla
Tedbir alıp başladı sanatkârlığa.

O meydanda son derece güzel bir gelin
Yapıp süsledi, siyah sert taştan [bilin].

Üzerinde beyaz mermerden bir örtü [vardı],
Sanki kara söğüt ağacında yasemin yaprağıydı.

Gören her kadın, ona saygısından,
Yüzünü örttü ondan utandığından.

Utancından yüzüne peçe taktı,
Yüzünü gizledi, saçını kapattı.

Ne zaman ki heykeltıraş taşa o resmi yaptı,
O günden sonra Kıpçak [kadınları] yüzünü kapattı.

Şah, sanatkâra “Bu heykel” dedi,
“Bu taş kalpli kavme nasıl tesir etti?”

Çünkü bizim emrimizi dinlemediler,
Bu taşta ne gördüler de idrak ettiler?”

Bahtı açık kutlu bilge haber verdi,
Kıpçak’ın yüreği sert taş gibidir [dedi].

Bedence gümüşürler, ama taş yüreklidirler;
Bu yüzden taş yüreklilere meyillidirler.

Bu taşta düşünce yolları, yükleri,
O yüzden yumuşar taş yürekleri.

Sert taştan daha sert yüzlü [dilber],
Nam ve şöhret yüzünden kendini gizler.

Örtelim yüzümüzü de [kurtulalım bunlardan]
Yabancıнын zulmünden, kocamıza saygısızlıktan.

İlahî başka bir bağıdır o;
Söyleyemem, gizli bir sırdır o.

Bu kutlu tılsımın yardımı ile
O yüzlere takıldı bir peçe.

Henüz, o tılsım ki [halkı] etkilemekte,
Dökülüp parçalanmamış, duruyor o çölde.

Çevresi, oklardan dönmüş ormana;
Boy atmış otlar gibi göl kıyısında.

Kartal avlayan okun kanatlarından,
Pek çoktur etrafında kartallardan.

Oraya uğrayan her Kıpçak, bütün neferler,
O eşsiz heykelin önünden eğilerek geçerler.

O yoldan ister yaya geçsin ister süvari,
Ona tapınır, saygı duyar bir kul gibi.

Bir süvari ki onun önünde at sürer,
Onun okluğuna bir ok hediye eder.

Oraya sürüsünü götüren bir çoban,
Onun önünde eder bir koyun kurban.

İnerler yüksekte uçan kartallar,
O koyundan bir kıl dahi bırakmazlar.

Çelik pençeli kartalların korkusundan
Dolaşamaz o taşın etrafında bir insan.

Şu puta bak ki, o sanatkârın yapıtı,
Bazen düğüm bağladı bazen açtı.

Hikâyenin Farsça metni

رسیدن اسکندر به دشت قفچاق

ساقی‌نامه

بیا ساقی آن باده بر دست گیر
که از خوردنش نیست کس را گزیر

نه باده جگر گوشه آفتاب
که هم آتش آمد به گوهر هم آب

اندرز

دو پروانه بینم در این طرفگاه
یکی رو سپیدست و دیگر سیاه

نگردند پروانه شمع کس
که پروانه ما نخوانند بس

فروغ از چراغی ده این خانه را
که سازد کباب این دو پروانه را

داستان

گزارشکن فرش این سبز باغ
چنین بر فروزد چراغ از چراغ

که چون یافت اسکندر فیلقوس
خبرهای ناخوش ز تاراج روس

نخفت آن شب از عزم کین ساختن
ز هر گونه با خود برانداختن

که جنبش در این کار چون آورم
کز این عهد خود را برون آورم

دگر روز کین بور بیجاده رنگ
ز پهلوی شب‌دیز بگشاد تنگ

سکندر بر آن خنگ ختلی نشست
که چون باد برخاست چون برق جست

ز جوشنده جیحون جنیبت جهانند
وز آنجا سوی دشت خوارزم راند

سپاهی چو دریا پس پشت او
حساب بیابان در انگشت او

بیابان خوارزم را در نوشت
ز جیحون در آمد به بابل گذشت

بدان تا کند عالم از روس پاک
قرارش نمی‌بود در آب و خاک

در آن تاختن دیده بی خواب کرد
گذر بر بیابان سقلاب کرد

بیابان همه خیل قفجاق دید
در او لعبتان سمن ساق دید

به گرمی چو آتش به نرمی چو آب
فروزان‌تر از ماه و از آفتاب

همه تنگ چشمان مردم فریب
فرشته ز دیدارشان نا شکیب

نقابی نه بر صفحه رویشان
نه باک از بردار نه از شویشان

سپاهی عزب پیشه و تنگ یاب
چو دیدند روئی چنان بی نقاب

ز تاب جوانی به جوش آمدند
در آن داوری سخت کوش آمدند

کس از بیم شه ترکتازی نکرد
بدان لعبتان دستیازی نکرد

چو شه دید خوبان آن راه را
نه خوب آمد آن قاعدت شاه را

پری پیکران دید چون سیم ناب
سپاهی همه تشنه و ایشان چو آب

ز محتاجی لشکر اندیشه کرد
که زن، زن بود بی گمان مرد، مرد

یکی روز همت بدان کار داد
بزرگان خفجاق را بار داد

پس از آنک شاهانه بنواختشان
به تشریف خود سر برافراختشان

به پیران قفجاق پوشیده گفت
که زن روی پوشیده به در نهفت

زنی کو نماند به بیگانه روی
ندارد شکوه خود و شرم شوی

اگر زن خود از سنگ و آهن بود
چو زن نام دارد نه هم زن بود

چو آن دشتبانان شوریده راه
شنیدند یک یک سخنهاى شاه

سر از حکم آن داوری یافتند
که آیین خود را چنان یافتند

به تسلیم گفتند ما بنده‌ایم
به میثاق خسرو شتابنده‌ایم

ولی روی بستن ز میثاق نیست
که این خصلت آیین خفجاق نیست

گر آیین تو روی بر بستن است
در آیین ما چشم در بستن است

چو در روی بیگانه نادیده به

جنایت نه بر روی بر دیده به
 وگر شاه را ناپید از ما درشت
 چرا بایش دید در روی و پشت
 عروسان ما را بس است این حصار
 که با حجله کس ندارند کار
 به برقع مکن روی این خلق ریش
 تو شو برقع انداز بر چشم خویش
 کسی کو کشد دیده را در نقاب
 نه در ماه بیند نه در آفتاب
 جهاندار اگر زانکه فرمان دهد
 ز ما هر که خواهد بر او جان دهد
 بلی شاه را جمله فرمان بریم
 ولیکن ز آیین خود نگذریم
 چو بشنید شاه آن زبان آوری
 زیبون شد زبانش در آن داوری
 حقیقت شد او را که با آن گروه
 نصیحت نمودن ندارد شکوه
 به فرزانه آن قصه را گفت باز
 وز او چاره‌ای خواست آن چاره ساز
 که این خوبرویان زنجیر موی
 دریغ است کز کس نپوشند روی
 وبال است از این چشم بیگانه را
 چو از دیدن شمع پروانه را
 چه سازیم تا نرم خویی کنند
 ز بیگانه پوشیده روی کنند
 چنین داد پاسخ فراست شناس
 که فرمان شه را پذیرم سپاس
 طلسمی برانگیزم از ناف دشت
 که افسانه سازند از آن سرگذشت

هر آن زن که در روی او بنگرد
 بجز روی پوشیده زو نگذرد
 به شرطی که شاه آرد آنجا نشست
 وز او هر چه در خواهم آرد به دست
 شه از نیک و بد هر چه فرزانه خواست
 به زور و به زر یک به یک کرد راست
 جهان‌دیده دانا به نیک اختری
 درآمد به تدبیر صنعتگری
 نو آیین عروسی در آن جلوه‌گاه
 برآراست از خاره سنگی سیاه
 بر او چادری از رخام سفید
 چو برگ سمن بر سر مشک بید
 هر آن زن که دیدی در آرم اوی
 شدی روی پوشیده از شرم اوی
 درآورده از شرم چادر به روی
 نهان کرده رخسار و پوشیده موی
 از آن روز خفچاق رخساره بست
 که صورتگر آن نقش بر خاره بست
 نگارنده را گفت شه کاین نگار
 در این سنگدل قوم چون کرد کار
 که فرمان ما را ندارند گوش
 در این سنگ بینند و یابند هوش
 خبر داد دانای بیدار بخت
 که خفچاق را دل چو سنگ است سخت
 به بر گرچه سیمند سنگین دلند
 به سنگین دلان زین سبب مایلند
 بدین سنگ چون بگذرد رختشان
 از او نرم گردد دل سختشان
 که رویی بدین سختی از خاره سنگ

چو خود را همی پوشد از نام و ننگ

روا باشد ار ما بپوشیم روی

ز بیداد بیگانه و شرم شوی

دگر نسبتی کاسمانی است آن

نگویم که رمزی نهانی است آن

به پامردی این طلسم بلند

بر آن رویها بسته شد روی بند

هنوز آن طلسم برانگیخته

در آن دشت ماندست ناریخته

یکی بیشه در گردش از چوبه تیر

چو باشد گیا بر لب آبگیر

ز پرهای تیر عقاب افکنش

عقابان فرزند پیرامنش

همه خیل قفچاق کانجا رسند

دو تا پیش آن نقش یکتا رسند

زره گر پیاده رسد گر سوار

پرستش کنندش پرستنده وار

سواری که راند فرس پیش او

نهد تیری از جعبه در کیش او

شبانای که آن جا رساند گله

کند پیش او گوسفندی یله

عقابان درآیند از اوج بلند

نمانند یک موی از آن گوسفند

ز بیم عقابان پولاد چنگ

نگردد کسی گرد آن خاره سنگ

صنم بین که آن نقش پرداز کرد

که گاهی گره بست و گه باز کرد (Gencevî, 1382 hş: s. 452-453)

Sonuç

Örtünme, sıcaktan veya soğuktan korunmak için giyinmek değil, utanma duygusunun gerektirdiği bir ihtiyaçtır, insanlık tarihi kadar eskidir. Örtünme hükmünde ahlâkî bir ilke ve amaç vardır. Kadın, başkalarına göstermek için süslenip hatta giyinik çıplaklar gibi bir şeyler giyinip dışarı çıkmamalıdır.

Örtünme, bilhassa başı ve yüzü örtme âdeti eski devirlerden itibaren farklı medeniyet ve geleneklerde gerek soğuk veya sıcaktan korunma vasıtası ve süs aracı, gerek sosyal ve dinî bir gereklilik olarak değişik biçimlerde uygulanmıştır. Eski toplumlar; Sümerler, Asurlular, Persler, Araplar, Hititler, Frigyalılar, İyonyalılar, Mısırlılar, Hintler, Sihler, Yunanlılar ve Romalılarda; Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta, gerek erkekler gerekse kadınlar vücutlarını tamamen örten kıyafetler giymişlerdir; hatta Yahudilik, Hristiyanlık ve Roma hukuku, kocaya dışarıya başı açık çıkan karısını boşama hakkı tanımıştır.

Zamanında dünyanın en güçlü ve en büyük hükümdarı olan İskender bile ordusuyla birlikte Rus ülkesine giderken *Kıpçak Çölüne Varması Hikâyesinde*'de anlatıldığı gibi Kıpçak kadınlarını çarşıda pazarda, bağda bahçede saçını, başını, yüzünü, boynunu ve baldırlarını açık bir halde görünce, bunu uygun bulmayıp onların kapanması için halkın ileri gelenleriyle görüşmüş; bu konuda onlara söz geçiremeyince başka çareler aramıştır. Gerçi İskender, emrini yerine getirmeyen Kıpçak halkını kılıçtan geçirip ortadan kaldıracaktı; ama *asıl olan insanı yaşatmaktır öldürmek değil* kaidesinde, bir bilgeden yardım alarak Kıpçak kadınlarının örtünmesini sağlamıştır. İnsanlara; peygamberlerin, velilerin ve bilgelerin yaptığı gibi emir ve yasakları, doğruyu ve yanlışını, onların anlayacağı şekilde anlatmak gerekir; zorla, vurup kırarak, ölümle tehdit ederek değil.

Bütün dinlerde var olan, ancak günümüzde pek uygulanmayan ve bütün dünyada büyük bir sorun haline gelmiş olan tesettür, sadece vücudu bir bezle veya bir örtüyle örtmek ve Hz. Peygamber'in "giyinik çıplaklar" tasvirini andıracak biçimde kadınlığı veya erkekliği olabildiğince teşhir eden bir giyinme anlayışı ve tarzıyla giyinmek veya örtünmek değildir.

Toplum hayatının huzurunu sağlama, dinî-ahlâkî değerleri koruma ve muhtemel bazı olumsuzlukları önleme amacıyla erkek için de kadın için de çizilmiş sınırlar vardır; örtünme de bu sınırların korunması amacıyla alınmış tedbirlerden biridir.

Kaynaklar

Apaydın, H. Yunus. (2011). "Tesettür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, s. 538-543. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Bilgin, A. Azmi; Hacıeminoğlu, Necmettin. (2002). “Kıpçak Türkçesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, s. 421-424. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gencevî, Nizâmî. (1368 hş.). *Dîvân-ı Kasâid ve Gazeliyyât-i Nizâmî-i Gencevî* (tsh. Sa‘îd-i Nefisî), s. 2-218. Tahran: İntişârât-i Fîrûgî.
- (1382 hş.). *Kulliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî* (Tsh. Hasan Vahîd-i Destgerdî, s. 452-453. Tahran: İntişârât-i Câvidân.
- Gürkan, Salime Leyla. (2011). “Tesettür (Diğer Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, s. 543-545. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanar, Mehmet. (2007). “Nizâmî-i Gencevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33, s. 183-185. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Mahmut. (2000). “İskender”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s. 555-557. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ma‘sumî. (1381 hş.). “Nizâmî-i Gencevî”, *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (Ed. Hasan Enûşe), Cilt: 7, s. 574-583. Tahran: Vezârat-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî.
- Müslim. (ts). *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdulkaki. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî.
- Safâ, Zebîhullah. (1371 hş.). *Târih-i Edebiyyât der İran*, Cilt: 2, Tahran: İntişârât-i Firdovs.
- Ünver, İsmail. (2000). “İskender (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 22, s. 557-559. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yücel Uydu, Muallâ. (2002). “Kıpçaklar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 25, s. 420-421. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.